Lenka Blechova Čelebić, *Povijest Crkve I*, Tivat; Podgorica; Cetinje; Kotor: Hrvatsko nacionalno vijeće Crne Gore; Boka F; Državni arhiv Crne Gore; Kotorska biskupija, 2025, 537 stranica

Povijest srednjovjekovnog Kotora često je manje relevantna u radovima historiografije naspram drugih istočnojadranskih gradova, posebice susjednog Dubrovnika. Grad slobode svojom je diplomacijom uspio očuvati svoju autonomiju usred velikih srednjovjekovnih sila, dok je s druge strane Kotor uvijek bio u sklopu kakve srednjovjekovne državne tvorevine. Ipak, Kotor je unutar svojih zidina imao svoj život, nastojeći posebnost svojih običaja i tradicije što duže održati. Jedna od tih kotorskih posebnosti bio je položaj Crkve. Kotorska zajednica na razmeđi katoličkog Zapada i pravoslavnog Istoka bila je posljednji bastion latinskog dijela kršćanstva usred „grčke" Europe. Mnogi su povjesničari vidjeli potencijal u obradi crkvene povijesti ovoga grada, ali fragmentarna dokumentacija, posebice prije mletačkog preuzimanja grada početkom 15. stoljeća, odbijala je znanstvenike od dublje i sintetske analize.

Srećom, Lenka Blechova Čelebić uvidjela je historijski potencijal i uhvatila se u koštac s vrlo zahtjevnim zadatkom – skupiti svu moguću arhivsku građu i napraviti sintezu povijesti kotorske Crkve. U svome velikom projektu, kao rezultat marljivog rada u više od triju desetljeća u raznim arhivima od Buenos Airesa pa sve do Jeruzalema, Blechova će pokušati objediniti cijelu povijest kotorske Crkve. Češko-crnogorska povjesničarka već je napravila veliki korak i objavila prvi svezak *Povijest Crkve I*. Ovaj svezak bavi se crkvenom poviješću Kotora u razdoblju srednjeg vijeka, od pojave kršćanstva na područjima Boke kotorske do 16. stoljeća. Veći je naglasak na razdoblje 1000. – 1500., s kratkim izletima u razdoblje ranog novog vijeka. Knjiga *Povijest Crkve I* predstavlja opsežnu znanstvenu cjelinu o crkvenim strukturama Kotora, njihovim vanjskim i unutarnjim odnosima te svakodnevici kotorske biskupije koje obuhvaća i šire područje Zetskog primorja. Temeljeći se na bogatoj arhivskoj građi, nastalo je kapitalno djelo i polazišna točka za proučavanje crkvene povijesti srednjovjekovnog Kotora.

Rođena Čehinja, Lenka Blechova Čelebić vrlo je ugledna znanstvenica koja je doktorirala klasičnu filologiju na Karlovom sveučilištu u Pragu, a nešto kasnije postala je i doktorica povijesti na Sveučilištu u Novom Sadu. Preseljenjem u Crnu Goru počela se zanimati za lokalne teme, a kao izvrsna paleografkinja, stručnjakinja za medievistiku i srednjovjekovni latinitet isprva se bavila položajem žena u srednjem vijeku. Nakon djela *Žene srednjovjekovnog Kotora* njezino je glavno područje zanimanja postala crkvena povijest Kotora. Prije *Povijesti Crkve* Blechova je paleografski analizirala *Kotorski misal sv. Jakova od Lođe*, a kapitalno joj je djelo bilo obrada najstarije knjige na tlu Crne Gore, *Lekcionar i pontifikal Kotorske biskupije Anno Domini 1166*. *Povijest Crkve I* samo je kulminacija godinama skupljenog znanja najveće stručnjakinje za crkvenu povijest srednjovjekovnog Kotora.

Ono što je za svaku pohvalu jest količina i raznolikost obrađenog arhiva kroz koje je Blechova prošla, uključujući i neke neobjavljene izvore iz kotorskog arhiva. Uz bogatu arhivsku građu, Blechova se služi i raznovrsnim historiografskim studijama, ali se ne boji suprotstavljati nekim dosadašnjim zaključcima donoseći nove poglede temeljene na primjerima arhivskih izvora. U pogledu literature isprva se može zamjeriti citiranje nepouzdanog *Ljetopisa popa Dukljanina* i Crvene Hrvatske (16) ili Ilije Sindika, no ovdje autorica samo navodi dosta pouzdan i logički argument, kao što je pogled na zastupljenost grčkog obreda (387). Ono što je vidljivo u *Povijest Crkve I* jest objektivnost kojoj Blechova teži, kao što je i obećala u uvodu navodeći poznati citat Tacita (*Sine*

ira et studio). To ne bi trebao biti problem modernog povjesničara, ali je i dalje boljka nekolicine regionalnih znanstvenika koji nesvjesno teže nacionalnom „svojatanju". Blechova je odmah postavila prave parametre gledajući religijski identitet kao najvažniji, svjesna i pojave lokalpatriotizma pred kraj srednjeg vijeka u Kotoru.

Arhivska građa kojom se Blechova služi nije toliko sadržajno bogata koliko povjesničarka uspijeva popuniti rupe i upotpuniti historijsku priču kad god je to moguće učiniti. Čak i tamo gdje nailazi na nepremostiv zid oskudnosti izvora, Blechova pronalazi nekakvo rješenje, najčešće u obliku komparacije sa susjednim gradovima i sličnim arhivskim slučajevima koji su se događali, primjerice, u Dubrovniku ili Baru. Uostalom, pohvalno je što autorica nastoji upotpuniti sve slojeve i položaje unutar crkvene hijerarhije i kotorskog društva, što običnom čitatelju ponekad može biti odviše detaljno ili zamorno za pratiti, ali zato riskira propustiti neke zanimljive arhivske slučajeve poput dominacije ženske populacije u trećem redu ili prave konfesionalne „sapunice" u slučaju prevarene zaručnice Katarine i vjerski mješovite obitelji njene suparnice Angele (383-384.) Brojni detalji i primjeri iz izvora ponekad dovode do gubitka dinamike samog teksta, no zato čvrsto potkrjepljuju Blechovine teze. Zato kod svake važnije teme postoji uvod i povijesni kontekst kako neki zalutali „laik i znatiželjnik" ne bi bio potpuno izgubljen, kao što je primjer u poglavlju o redovnicima, pravoslavlju u Zetskom primorju, itd. Uz to na samom kraju knjige postoje detaljni kronološki popisi i tablice svih crkvenih dužnosnika, prihoda i crkava na kotorskom području, rječnik latinskih i grčkih izraza te prilozi određenih arhivskih dokumenata (405-537). Tako si čitatelj uvijek može pomoći u hvatanju niti ponekad sadržajno zahtjevnog djela.

Povijest Crkve I sadržajno je strukturirano u sedam tematskih cjelina, uz prethodni kratki uvod, koje prate razvoj i djelovanje kotorske Crkve od njezine unutarnje organizacije do odnosa s gradskom zajednicom i periferijom. Uvodni dio, kao kratki pregled od dolaska kršćanstva na područje Boke kotorske i nadmetanja susjednih nadbiskupija za prvenstvo nad Kotorom, već pokazuju posebnost i zamršenost jurisdikcijskih odnosa kotorske biskupije. Važan je dio ove uvodne cjeline i osvrt na bogatu zbirku izvora, koji se sastoji od neobjavljenih izvora iz kotorskih arhiva, ali i ostalih arhiva poput dubrovačkog, vatikanskog te arhiva u Regensburgu, St. Petersburgu, Beču, Berlinu, Jeruzalemu i Napulju. Takva kolekcija prikupljenih izvora daje na snazi autoričinom obećanju objektivnosti i pokušaju upotpunjavanja praznina ovoga dijela crnogorske povijesti koji je uglavnom bio zanemaren.

U analizi crkvene strukture, poglavlju pod naslovom *Crkva, uređenje i unutarnji život* (49-135), Blechova rekonstruira ustroj kotorske biskupije s naglaskom na djelovanje biskupa, njegovih službenika i katedralnog kaptola sv. Tripuna. Premda dokumentacija navodi da naglasak bude samo na prelatima, kao što se i čini na početku poglavlja, autorica stavlja naglasak i na ostale dokumentarno manje značajne crkvene službe toga doba u Kotoru. Uz isticanje značajnih pojedinaca koji se više puta spominju u arhivu, autorica razotkriva glavne probleme u organizaciji Kotorske biskupije koji doprinose njezinoj institucionalnoj slabosti u odnosu na susjedne biskupije. To su prije svega materijalna oskudica i nedovoljno razriješeni imovinsko-pravni odnosi. Također, već se unaprijed najavljuje kako će Crkva biti važan čimbenik urbanog života, kao u primjeru službe notara u kojem je Crkva imala dužu ulogu od uobičajenog.

Sličan pristup vidljiv je i u prikazu redovničkog života Kotora i okolice u kojem je naglasak na redovničkoj svakodnevici i društvenim odnosima unutar samih samostana. Premda poglavlje *Samostansko svećenstvo* (135-180) donosi opće značajke redovničkog života, različitosti pojedinih redova,

te njihovoj zastupljenost na kotorskom području, arhivska građa koju iznosi Blechova također uspijeva dočarati i redovnički lokalni značaj te rivalstvo s klericima unutar gradskih zidina, kao što je primjer sukoba biskupa Domnija s dominikancima ili konfliktnog Tripuna Bolice, opata samostana sv. Đorđa.

Složenost odnosa unutar klera posebno je istaknut u poglavlju *Život Crkve iznutra* (181-211). Koristeći se brojnim arhivskim primjerima Blechova analizira socijalne razlike među svećenstvom te pokušava objasniti velike napetosti i rivalstva između dijecezanskog i redovničkog svećenstva. Posebno se osvrće na crkveno obrazovanje i intelektualnu baštinu klera, ističući Crkvu kotorsku kao važnog nositelja pismenosti unatoč svim svojim materijalnim nedostacima. Poglavlje *Uprava dijeceze* (213-249) dodatno produbljuje sliku složenosti Crkve kotorske kroz proučavanje jurisdikcijskih dosega u unutrašnjost današnje Crne Gore i odnosu s patronima crkvenih posjeda. Pregled brojnih darovnica svjedoči o visokom statusu Crkve u kotorskome društvu, ali istovremeno primjeri povrede njene imovine govore o tome kako taj odnos nije uvijek bio idealan.

Odnos Crkve i kotorskog društva autorica proučava na političkom planu, ali i kroz svakodnevnu interakciju s gradskim stanovništvom. U poglavlju *Crkva i urbano društvo* (251-311) autorica izvrsno pokazuje napetosti i sukobe crkvene i svjetovne vlasti, a kao glavni uzrok tog sukoba ističe se konfuzija preferencije autoriteta između kanonskog i statutarnog prava. U analizi crkvenog utjecaja na društvenu svakodnevicu posebno su zanimljivi primjeri zastupljenosti trećeg reda i bratovština unutar grada te poseban svetački kult Kotora. S druge strane, poglavljem *Svećenstvo i laici* (313-364) autorica iznosi sliku humanizirane Crkve, prikazujući i „svjetovne slabosti" klera, najviše u obliku izvanbračne djece, nepoštivanja liturgijskih obveza i crkvene discipline.

Kao područje na razdiobi katoličkog Zapada i pravoslavnog Istoka, Kotor se čini idealnim za prikaz zamršenog odnosa kršćanstva na dodirnim točkama. Tema njihove interakcije i svakodnevice također se čini autorici vrlo intrigantnom, no oskudnost izvora ne olakšava joj zadatak. Svejedno, u zadnjem poglavlju *Pravoslavna crkva* (365-403) Blechova uspijeva secirati položaj pravoslavaca na kotorskom području. Dubinske analize nisu bile moguće zbog rijetkog spominjanja pravoslavnog stanovništva, većinom na periferiji grada, no ipak autorica pronalazi primjere mirne koegzistencije unatoč svim jurisdikcijskim i političkim napetostima toga doba. Poseban je naglasak na recepciji firentinske unije, te pojavi fenomena glagoljaša, tipičnog za dalmatinsku obalu, ali drugačijeg razvoja u Kotoru.

Povijest Crkve I Lenke Blechove Čelebić iznimno je vrijedno historiografsko djelo i velik doprinos u proučavanju srednjovjekovne povijesti Kotora, ali i šireg područja jugoistočnog Jadrana. Uz širok raspon bogate arhivske građe autorica uspijeva nadvladati velik problem oskudnosti izvora toga razdoblja te ponuditi cjelovit i argumentiran prikaz razvoja srednjovjekovne Crkve kotorske. Osim naglaska na važnost latinskih izvora i sjajnih paleografskih rješenja, posebna je vrijednost ovog djela povezivanje institucionalne povijesti Crkve s njezinim društvenim doprinosom, gdje je kotorska Crkva aktivni čimbenik svakodnevnog gradskog života. Autorica prilikom pisanja pokazuje iznimnu metodološku pedantnost, izbjegavajući pojednostavljenje kod nedostatka materije ili ideološki obojana tumačenja te naglašavajući isprepletenost konfesionalnih i društvenih odnosa Kotora. Navodeći arhivske primjere gdje god može, kao i komparativni pristup s drugim gradovima u manjku istih, uspješno većinski popunjava praznine, premda često ulazi u zamku veće deskriptivnosti i opterećenosti detaljima što može otežati praćenje glavne teme i problematike. Unatoč tome, *Povijest*

Crkve I kapitalno je djelo za daljnje istraživanje na polju crkvene povijesti srednjovjekovnog Kotora te će ovo djelo sigurno biti nezaobilazna literatura za sve buduće istraživače kompleksnih odnosa religije, društva i politike na jugoistočnom jadranskom prostoru.

Emanuel Knjaz

Ivan Botica, Tomislav Galović, Damir Karbić, Suzana Simon, Filip Šimetin Šegvić, Nikolina Šimetin Šegvić, Marko Trogrlić, ur., *Magistra famosa, Zbornik u čast Mirjani Matijević Sokol*, I. i II., Split: Književni krug, 2023 i 2025, 904 i 815 stranica

Najvažnije stvari u životu čovjek odmalena uči oponašanjem starijih. Slično je i u historiografiji: nitko ne može postati povjesničar bez učitelja; znanstvenik svoju vještinu duguje benevolentnosti i kompetenciji učitelja ili učiteljice te nosi u srcu cjeloživotnu zahvalnost tim osobama. Spomenuta zahvalnost materijalizira se pri visokim obljetnicama života, kad učenici posvećuju jedan svoj rad onima kojima su zahvalni. Tako je i u slučaju prof. Mirjane Matijević Sokol, čija je visoka obljetnica života (70 godina) okupila 87 znanstvenika koji su iznjedrili 78 pisanih priloga sabranih u dva sveska na ukupno 1719 stranica. Zbornik je izdan u dva sveska; prvi ima čak 904 stranice, dok drugi svezak ima 815 stranica. Uredništvo cjeline zbornika zajednički potpisuju Ivan Botica, Tomislav Galović, Damir Karbić, Suzana Simon, Filip Šimetin Šegvić, Nikolina Šimetin Šegvić i Marko Trogrlić. Recenzenti su Slavko Slišković, Ante Uglešić, Nikša Varezić i Josip Vrandečić. Izdavač je Književni krug Split, a godina izdanja je za prvi svezak 2023. i za drugi svezak 2025. Zbornik je predstavljen javnosti 13. veljače 2026. u Hrvatskom Državnom Arhivu u Zagrebu.

Nakon *Tabule gratulatorije* (8) slijedi uvodni i prvi od ukupno sedam poglavlja, a nosi naslov VITA OPERAQUE (život i djelo). Prvi prilog uobičajeno je rezerviran za biografiju pa je tako i ovdje u autorstvu uredništva pripremljena biografija naslovljena *Prof. dr. sc. Mirjana Matijević Sokol, Professor Emerita Sveučilišta u Zagrebu i doctor honoris causa Sveučilišta u Splitu* (11-29). Iz njezinog životopisa saznajemo da je rođena 1. lipnja 1952. godine u Splitu, ali je odrasla u Solinu. Antička Salona skrivena ispod zemlje odredila je njezin znanstveni interes usmjeravajući je na arheologiju, stvarajući pozitivnu mikroklimu i za ostale povijesne znanosti. Nakon osnovne škole u Solinu upisuje Klasičnu gimnaziju u Splitu i već tad se ističe poznavanjem klasičnih jezika. Nakon upisivanja Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu može se slijediti njezin bogati i plodni znanstveni doprinos koji će s vremenom sve više širiti spektar interesa, ostavljajući bogat, raznolik i neizbrisiv trag. Urednici su ne bez truda sakupili desetak stranica popisa knjiga, znanstvenih članaka, nastupa na znanstvenim skupovima i različitih doprinosa historiografiji, što na ovom mjestu nije moguće sažeti. Prikaz je podijeljen u nekoliko poglavlja; I. Znanstveni životopis, II. Znanstveno stručni rad i III. Nastavna djelatnost. Unatoč bogatoj bibliografiji upravo je nastavno-didaktička djelatnost i suradnja ono na čemu su autori priloga najviše zahvalni Slavljenici, po čemu je pamte i cijene. Slijedi *Bibliografija (1977. – 2023.)* (30-61) koju je pripremilo uredništvo. Damir Karbić u tekstu *Mirjana Matijević Sokol i Odsjek za Povijesne znanosti zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu – formativno razdoblje* (62-68) bilježi svoje uspomene na suradnju sa Slavljenicom od 1978. Domagoj Tončinić prilogom *Dr. sc. Mirjana Matijević Sokol, profesorica Filozofskog Fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (od 1997. do 2019. godine*) (69-70) opisuje suradnju Slavljenice s Fakultetom. Mario Grčević prilogom *Professor emerita Mirjana Matijević Sokol i Fakultet Hrvatskih Studija* (71-72) obavještava nas da